

**LAKON ADIPATI ARYA BLITAR SAJRONE WAYANG KENTRUNG RARAS MADYA ING
KABUPATEN BLITAR
TINGINGAN STRUKTUR LAKON LAN NILAI BUDAYA**

Dening:

AZIZAH FATIMATUZ ZAHRO

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)
Fakultas Bahasa dan Seni
Universitas Negeri Surabaya
ayizazifahfimatuzzahro@yahoo.com

Prof. Dr. Udjang Pairin, M.Pd

Dosen Jurusan S1 Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Lakon Adipati Arya Blitar yaiku sawijine unsur sejarah ing Kabupaten Blitar, cethane babagan kang ngandharake mula buka Kabupaten Blitar saka Prajurit Tar-tar kalebu Bangsa Mongolia saka China kang pengin nguwasani tlatah kasebut. Carita Adipati Arya Blitar iki ora mung diandharake minangka sawijine dongeng, ananging uga diandharake ing piwulangan kang nduweni pangajab bisa nggayuh paedah saka critane.

Sesambungan karo andharan ing dhuwur iku, ana limang prakara kang dadi undheraning panliten yaiku (1) Kepriye mula bukane Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar?; (2) Apa bae perangan kang ngrenggani sajrone pagelaran?; (3) Kepriye struktur Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung?; (4) Kepriye isi crita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung?; lan (5) Kepriye fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap masyarakat ing Kabupaten Blitar? Tujuan panliten iki yaiku (1) Ngandharake mula buka Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar, (2) Ngandharake babagan kang ngrenggani sajrone pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya, (3) Ngandharake struktur Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung, (4) Ngandharake isi crita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung, lan (5) Ngandharake fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap masyarakat ing Kabupaten Blitar.

Panliten iki nggunakake konsep Moleong yaiku metodhe kualitatif kang ngandharake nyathet *fenomena-fenomena* kang dideleng lan dirungokake lumantar gambar, wawancara, cathetan lapangan, vidio, dokumen nganti tuntas. Asiling panliten nuduhake yen saka babagan struktur kanthi tingingan struktur lakon minangka nggunakake unsur intrinsik yaiku tema, paraga, latar panggonan lan latar wektu uga alur carita nggunakake alur progresif minangka alur maju. Panliten babagan nilai budaya nggunakake konsep Kluckhon kang kaperang dadi loro yaiku (1) nilai moral, kang ngemot ngenani pangabekten marang wongtuwa lan pangabekten marang guru, dene (2) nilai kahanan, kang ngandhut nilai kahanan ngenani hakikat uripe manungsa lan kahanan ngenani kalungguhane manungsa.

Pepenget: Lakon, Kentrung, Budaya

Abstrak

Lakon Adipati Arya Blitar yaitu salah satu unsur sejarah di Kabupaten Blitar, maksudnya suatu bab yang membahas tentang asal mula Kabupaten Blitar dari Prajurit Tar-tar Bangsa Mongolia dari China yang ingin menguasai daerah itu. Cerita Adipati Arya Blitar tidak hanya disampaikan melalui dongeng, tetapi juga disampaikan di dalam pelajaran yang memiliki harapan bisa meraih manfaat dari cerita tersebut.

Berhubungan dengan penjelasan diatas, ada lima perkara yang menjadi rumusan masalah yaitu (1) Bagaimana awal munculnya Wayang Kentrung Raras Madya di Kabupaten Blitar?; (2) Apa saja bagian yang ada dalam pagelaran Wayang Kentrung?; (3) Bagaimana struktur Lakon Adipati Arya Blitar dalam Wayang Kentrung?; (4) Bagaimana isi crita Lakon Adipati Arya Blitar dalam Wayang Kentrung?; dan (5) Bagaimana fungsi Wayang Kentrung Raras Madya kepada masyarakat di Kabupaten Blitar? Tujuan penelitian ini adalah (1) Menjelaskan tentang awal munculnya Wayang Kentrung Raras Madya di Kabupaten Blitar, (2) Menjelaskan tentang bagian yang ada dalam pagelaran Wayang Kentrung, (3) Menjelaskan struktur Lakon Adipati Arya Blitar dalam Wayang Kentrung, (4) Menjelaskan isi crita Lakon Adipati Arya Blitar dalam Wayang Kentrung, dan (5) Menjelaskan fungsi Wayang Kentrung Raras Madya kepada masyarakat di Kabupaten Blitar.

Penelitian ini menggunakan konsep Moleong yaitu metode kualitatif yang menjelaskan mencatat fenomena-fenomena yang dilihat dan didengarkan melalui gambar, wawancara, catatan lapangan, vidio, dokumen sampai selesai. Hasil dari penelitian menunjukkan bahwa mengenai struktur dengan kajian struktur lakon yang menggunakan unsur intrinsik yaitu tema, paraga, setting tempat dan setting waktu juga alur carita yang menggunakan alur progresif yaitu alur maju. Penelitian tentang nilai budaya menggunakan konsep Kluckhon yang dibagi menjadi dua yaitu (1) nilai moral, yang membahas tentang menghormati orangtua dan menghormati guru, sedangkan yang ke-(2) nilai keadaan, yang mengandung tentang masalah hakikat kehidupan manusia dan masalah hakikat kedudukan manusia.

Kata Kunci: Lakon, Kentrung, Budaya

PURWAKA

Landhesan Panliten

Kabudayan minangka asiling pambudidaya manungsa awujud asiling gagasan, tindakan, kasusastran lan kesenian. Kabudayan urip ing masyarakat arupa lingkungan sakiwa tengene. Mula kabudayan ora bisa tuwuh tanpa masyarakat panyengkuyunge.

Kabudayan iku asipat dinamis. Tegese, mesthi bakal owah lumaku karo ngrembagane jaman. Wujud kabudayan iku arupa gagasan lan pamikiran manungsa kanthi manekawarna, mula babagan kasebut kang njalari kabudayan nduweni *keragaman* lan corak. Kabudayan bisa uga pedhoman kanggo prilaku manungsa, amarga kanthi gagasan lan tumindak nuwuhake kawruh manungsa minangka wujud makhluk sosial kang digunakake kanggo ngretni lingkungan sajrone masyarakat utawa panguripan.

Maran (2000: 16) ngandharake yen kabudayan yaiku produk manungsa nanging manungsa dhewe kang dadi produk kabudayane. Ngendikane Alland sajrone konteks ekologi kang dikutip dening Sudikan (2001: 2) yaiku kabudayan manungsa iku wujud kang dumadi saka proses anjangkepi, antarane: (1) proses ngrembagakake minangka sesambungane manungsa klawan lingkungan, lan (2) proses mujudake kabudayan tumrap kamampuan manungsa mikir kanthi metaforik saengga manungsa bisa njembarake utawa nyiyutake kawruh ing teges.

Kabudayan Jawa sing nduweni nilai adiluhung salah sijine yaiku kesenian wayang. Seni wayang minangka sub unsur kesenian kang nduweni daya kanggo narik kawigaten masyarakat kanggo hiburan lan panliten. Poerwadarminto (1982: 31) ngandharake yen wayang yaiku gambar utawa duplikate pawongan lan sapanunggalane sing digawe saka kulit, kayu lan liya-liyane kang digunakake kanggo nggelar sawijining lakon.

Salah sijine jinis wayang yaiku Wayang Kentrung. Wayang Kentrung iku akeh banget umume ing tlatah pesisir Kali Brantas yaiku Ponorogo, Trenggalek, Tulungagung, Blitar, Kediri, lan Nganjuk. Wilayah kasebut diarani wilayah Mancalegari (Koentjaraningrat, 1994:28).

Wayang Kentrung minangka perangan kabudayan Jawa sing ora bisa uwal saka sistem budaya (Hutomo, 1996: 138). Sistem budaya iku antarane pradaban status sosial masyarakat lan basa kang manekawarna. Kentrung minangka salah sawijine kesenian sastra lisan kang mujudake sarana komunikasi masyarakat kanthi simbol-simbol tartamtu. Simbol kasebut digambarake lantaran penokohan lan panguripan masyarakat. Saliyane iku uga ngenani babagan politik, ekonomi, sosial lan budaya.

Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar minangka sajining kabudayan Jawa kang dirembagakake dening masyarakat. Pagelaran Wayang Kentrung digunakake ing adicara ningkahan, khitan, pitonan, tahlil, manten, nyadran, nadzar lan HUT. Wujud Wayang Kentrung arupa kayu pipih, digelarake tanpa kelir (Hutomo, 1996: 152). Kentrung minangka kesenian nafas Islam kang ngrembug ngenani Babad Tanah Jawa, Sejarah Walisonga lan Sejarah Islam. Mula Wayang Kentrung kena diarani piranti dakwah agama Islam.

Pagelaran Wayang Kentrung rada memper karo Wayang Purwa yaiku crita kang dibarengi gambar lan gerak, diiringi piranti gamelan, wiraswara, swarawati, niyaga, keypek lan gedhog. Kalungguhane Wayang Kentrung ing masyarakat penting banget marang pelaku seni amarga kanggo nguri-uri kabudayan Jawa lan ngrembagakake unsur sejarah. Saliyane kanggo hiburan, uga panyengkuyung sosial, politik lan ekonomi.

Adhedhasar purwakaning panliten, panliti kepengin nlti carita “Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing kabupaten Blitar”, kanthi tintingan struktur lakon lan nilai budaya.

Underane Panliten

Adhedhasar andharan ing dhuwur nuwuhake undheran panliten kaya ing ngisor iki:

- (1) Kepriye mula bukane Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar?
- (2) Apa bae perangan pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar?
- (3) Kepriye struktur Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung?
- (4) Kepriye isi crita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung?
- (5) Kepriye fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap masyarakat ing Kabupaten Blitar?

Ancase Panliten

Panliten iki nduweni tujuan kaya ing ngisor iki:

- (1) Ngandharake mula buka Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar.
- (2) Ngandharake babagan kang nggrenggani sajrone pagelaran Wayang Kentrung.
- (3) Ngandharake struktur Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung.
- (4) Ngandharake isi crita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung.
- (5) Ngandharake fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap masyarakat ing Kabupaten Blitar.

Paedahe Panliten

Kabudayan Jawa ngemot babagan kesenian arupa seni carita (Hutomo, 1999: 174). Seni carita antarane yaiku (1) Wayang Purwa, (2) Wayang Beber, (3) Wayang Gedhog, (4) Wayang Kentrung, lan sapanunggalane. Adhedhasar wayang minangka asil ciptaning manungsa kang diuri-uri kanggo kabutuhan warga ing panguripan lan nyengkuyung kabutuhane.

Sesambungan karo carita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar iku kalebu ing perangan budaya Jawa lantaran Wayang Kentrung minangka seni carita. Mula, seni carita diajab bisa menahi paedah kaya ing ngisor iki.

- (1) Panliten iki dikarepake bisa dadi timbangan kanggo pamarintah dhaerah sajrone ngupaya ngluri wayang Kentrung Raras Madya ing sanggar Desa Dermojayan Kecamatan Srengat Kabupaten Blitar.
- (2) Asile panliten iki kena didadekkae tuladha kanggo nguri-uri kabudayan ing Blitar saengga bisa dadi pawitan kanggo kabeh warga Indonesia, mligine masyarakat Blitar.

- (3) Menehi sumbangan kanggo donyane piwulangan, mligine piwulangan kabudayan Jawa lan sastra lisan.

TINTINGAN KAPUSTAKAN

Konsep Nilai Budaya

Nilai budaya minangka pedhoman nguripe manungsa sajrone masyarakat, nanging kosep lumaku kanthi umum, nanging angel digerakake kanthi kanyatan lan rasional amarga nduweni *ruang lingkup* kang amba. Mula nilai budaya ing sawijine kabudayan mapan ing emosional saka kajiwan indhividhu sing gegayutan (Koentjaraningrat, 1983: 192).

Wujud nilai budaya Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya iki nggunakake konsep Kluckohn (sajrone Koentjaraningrat, 1997: 28), yaiku (1) Kahanan ngenani hakikat uripe manungsa, lan (2) Kahanan ngenani hakikat kalungguhane manungsa ing panggonan lan wektu. Saliyane iku uga disengkuyung tumrap nilai moral kaperang dadi loro yaiku (1) Ngabekti anak marang wong tuwa lan (2) Ngabekti murid marang guru. Mula nilai kahanan lan nilai moral bisa digunakake kanggo nliti crita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya.

Kabudayan Jawa

Padmosukotjo (1953: 9) ngandharake kabudayan asale saka tembung lingga yaiku “budaya” kang oleh ater-ater “ka-“ lan panambang “-an”. Budaya tegese budi (tembung aran, dudu “budi” tembung wasesa), nalar, angen-angen lan panemu, dene kabudayan yaiku wohing budaya, wedaring budaya, babaring nalar pambudi, wohing pangulah lakuning budaya utawa budi. Andharan kasebut bisa ditegesi menawa kabudayan yaiku babagan apa wae kang ana amarga saka akal-budining manungsa, kabeh kena diarani pambudining manungsa.

Miturut Koentjaraningrat (1983: 183) yen kabudayan iku asale saka tembung sansekerta *buddayah* yaiku wujud jamak *buddi* sing tegese budi utawa akal. Saka pangerten iku, bisa ditegesi yen kabudayan iku asale saka pamikiran manungsa lan bisa dirembagakake dening manungsa kanggo nglaluri warisan leluhur sing nduweni budi kang luhur. Uga kaya mangkono madyaning bebrayan agung Kabupaten Blitar isih nglaluri kabudayan kang diwarisake dening ahli luhur ing jaman biyen nganti saiki, amarga masyarakat Kabupaten Blitar sadhar nyengkuyung anane kabudayan supaya ora bisa musna.

Spradly (1997: 5) ngandharake kabudayan minangka pangerten kang digunakake kanggo nuduhake pangalaman lan nglairake prilaku sosial. Kluckhohn (sajrone Kebung: 2011:258) ngandharake menawa ana 7 unsur kabudayan, yaiku 1) *sistem religi dan upacara keagamaan*, 2) *sistem organisasi kemasyarakatan*, 3) *sistem pengetahuan*, 4) *bahasa*, 5) *kesenian*, 6) *sistem mata pencaharian hidup*, dan 7) *sistem teknologi dan peralatan*. Andharan iku bisa ditegesi menawa kabudayan kuwi nduweni unsur-unsur panyengkuyung lan wis kinandhut ing kabudayan iku dhewe.

Saka andharan ing dhuwur iku bisa didudut menawa kabudayan Jawa ngemot babagan ngenani seni lan budaya Jawa sing perangane akeh banget, anatrane

yaiku, seni swara arupa, seni karawitan, gamelan, gerongan, gendhing, lelagon lan instrumen liyane. Uga seni tari antarane yaiku, tari gambyong, tari srimpi, tari remong lan sapanunggalane. Ing seni budaya yaiku wayang Purwa, wayang Kentrung, wayang Krucil, wayang Jemblung, wayang Klithik, wayang Wahyu, wayang Suluh, wayang Thengul, wayang Wahana, wayang Potehi, wayang Madya, wayang Menak lan sapanunggalane. Ing panliten iki dipunjerake sajrone lakon wayang Kentrung.

Seni Pewayangan

Wayang digelar amarga nduweni mutu budaya sing dhuwur lan nduweni nilai seni. Ing jaman saiki seni pewayangan diwulangake ing sekolah lan Perguruan Tinggi amarga nduweni nilai dhidhik sing luhur kang perlu didadegake filosofis tumrap panguripane. Andharan kasebut disengkuyung dening Soetrisno (2013: 6) kang ngandharake menawa wayang didulu saka segi filosofis ngandhut pendhidhikan budi pakerti kang umum lan becik. Mula, pagelaran seni pewayangan iku nduweni nilai etis, filosofis kang bisa dadi punjere panguripan menawa ditliti kanthi satemene supaya bisa dadi cagak ing panguripan.

Wayang Kentrung

Seni wayang minangka warisan leluhur kang dileluri uga dirembagakake supaya ora ilang. Markam (sajrone Hutomo, 1993: 28) ngandharake yen asal tembung Kentrung saka kluntrang-kluntrang kanggo ngumbara. Ing tlatah Blitar aran Templing utawa Thumpling lan ing tlatah Kediri uga Ponorogo aran Jemblung (Hutomo, 1999: 322). Banjur disengkuyung dening Hutomo (1999:179) yen Kentrung (tembung lingga) lan ngenrung (tembung andhahan).

Jinis Wayang Kentrung arupa kayu padha karo Wayang Golek Sunda, Klitik, Krucil, Thengul lan Golek Purwa Jakin Nata. Pagelaran Wayang Kentrung biyasane digelar ing wayah nengahi wengi kanthi diiringi gamelan lan nduweni ciri khas tanpa kelir, lumantar gendhing laras slendro, pirantine yaiku kendhang, saron, kempul laras nem, kethuk lan kenong laras nem. (Hutomo, 1997: 152). Crita kang diandharake sajrone Wayang Kentrung yaiku Crita Pahlawan Islam, Crita Walisanga lan Crita Sejarah arupa Babad Tanah Jawa. Umume, carita kang diandharake ing pagelaran gumantung adicara hajat (Ki Rasmudi, wawanrembug tanggal 30 Nopember 2013).

Kentrung minangka seni tradisional urip ing padesan kang dirembagakake turun-temurun. Kanthi owahing jaman sosial ing desa nganti kutha, nuwuhake tantangan sing abot yaiku muspa. Pagelaran Kentrung ing jaman mburi minangka seni Kentrung murni lisan, mula kanggo ngayahi jaman moderen diowahi dadi Wayang Kentrung Gaya Baru (Hutomo, 1999: 328).

Wayang Kentrung Gaya Baru minangka obat kanggo nglestarike kabudayan amarga masyarakat ing desa lan kutha wis ngayahi owahing basa yaiku saka Basa Jawa menyang Basa Indonesia. Tujuwan Wayang Kentrung Gaya Baru yaiku bisa narik kawigaten masyarakat menawa nglestarike kabudayan iku penting, dene basa kang digunakake pakem ing Basa Jawa nanging

kahanan isi carita sing *dimodifikasi* kaya anane jaman saiki amarga masyarakat luwih condhong ing *versi Barat*. Mula, pelaku seni tumrap oragnisasi kudu bisa nggolek inspirasi kanggo ngrembagakake kreativitas lan nglatih kemampuan seni. Saliyane iku, sregep maca sumber kesenian lan carita kanggo panyengkuyung.

Konsep Fungsi Sastra Lisan

Sastra lisan nduweni fungsi ing panguripan masyarakat (Amir, 2013: 34). Fungsi pagelaran sastra lisan iki nggunakake konsep Amir (2013: 34), yaiku (1) minangkani piranti hiburan, (2) minangkani piranti pendhidhikan, (3) nyimpen puitika kosakata, (4) sarana pammersatu, (5) panyengkuyung ekonomi, lan (6) panyengkuyung politik.

Andharan ing nduwur iku bisa diandharake yen fungsi sastra lisan ing jaman saiki dadi modifikasi tumrap kasunyatan. Tegese, sajrone kegiatan pagelaran sastra lisan kuwi uga nyengkuyung panguripan masyarakat arupa kagiyatan ekonomi, sosial lan politik.

Metode Hermeneutik

Hermeneutik asale saka basa Yunani *hermeneuein* kang tegese nafsirake utawa nginterpretasikake (Ratna, 2009: 45). Andharan kasebut disengkuyung karo panemune Endraswara (2011: 42) kang ngandharake menawa tembung hermeneutik nduweni teges tafsir, dene sajroning studi sastra hermeneutic dianggep minangka tafsir sastra. Hermeneutik digunakake kanggo mangerteni makna sastra kang ana ing suwalike struktur. Hermeneutik mujudake salah sawijining cabang panliten sastra kang nduweni tujuan kanggo mangerteni lan nafsirake sawijining data kang awujud fenomena (Endraswara, 2011: 43).

Sastra dumadi saka basa, sajroning basa akeh kinandhut makna-makna implisit. Mula panliten kanthi metode hermeneutic ditujokake menyang arah teks lan konteks saengga bisa ditemokake makna kang utuh. Hermeneutik digunakake ing panliten iki supaya bisa mangerteni kanthi luwih jero makna carita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar, nanging uga mangerteni kanthi luwih jero teks sajrone crita kasebut tanpa ninggalake konteks.

Landhesan Teori

Panliten iki nggunakake tintingan struktur lakon lan nilai budaya. Teori struktur lakon nggunakake panemune Ratna (2009: 79) yaiku struktur nduweni sipat *stabil* lan pola, amarga disengkuyung karo unsur intrinsik lan ekstrinsik sajrone carita. Mula analisis unsur carita sajroning panliten iki dipunjerake ing unsur intrinsik yaiku tema, paraga, alur, latar lan amanat.

Tintingan nilai budaya dionceki kanthi teori kabudayan dening Kluckhohn (sajrone Koentjaraningrat, 1983: 193) yaiku nilai moral lan nilai kahanan. Nilai moral ngenani, (1) pangabekten murid marang guru, lan (2) pangabekten anak marang wongtuwa, dene nilai kahanan ngenani, (1) hakikat kalungguhanane manungsa, lan (2) hakikat ngenani uripe manungsa.

METODE PANLITEN

Ing metode panliten iki, panliti nggunakake metode deskriptif kualitatif kang jarwane ngandharake ancangan panliten, objek lan papan panliten, sumber data lan data panliten, tatacara nglupukake data, tatarane ngolah data, prosedur panliten.

Objek lan Papan Panliten

Objek kang diteliti yaiku sastra lisan awujud carita ngenani Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya. Papan panliten ing Kabupaten Blitar

Sumber Data lan Data Panliten

Sumber data yaiku perangan saka panliten kang paling penting, amarga kanthi anane sumber data lan data, panliten bisa dibuktikake kanthi nyata. Data kang utama sajrone panliten kualitatif yaiku tetembungan lan tumindak uga data tambahan arupa dhokumen lan liya-liyane.

Sumber Data

Lotfland (sajrone Moleong, 2011: 157) ngandharake sumber data ing panliten kualitatif yaiku tetembungan lan tindakan. Kabeh iku katindakake kanthi wawancara lan data tambahan arupa dokumen. Sumber data ing panliten pagelaran wayang Kentrung iki ana loro yaiku sumber data pokok lan sumber data tambahan. Sumber data pokok yaiku *tape-recorder* arupa rekaman wayang kentrung Raras Madya nalika pagelaran, lan sumber data tambahan yaiku informan minangka masyarakat kang nduweni informasi pokok ngenani kabudayan tartamtu.

Miturut Sudikan (2001: 91) kunci informan yaiku (1) informan nduweni pengalaman selaras karo sing diteliti, (2) umure informan wis diwasa, (3) informan sehat lahir lan batine, (4) iforman nduweni sipat netral, (5) informan minangka tokoh masyarakat, lan (6) informan kawruh kang rowa ngenani perkara kang diteliti.

Adhedhasar andharan ing dhuwur iku, panliten nemtokake informan kang ana sajrone pagelaran wayang Kentrung kasebut, antarane yaiku, (1) Ki Rasmudi minangka dhalang wayang Kentrung Raras Madya kang dadi informan utama (2) panabuh gamelan kanggo tambahan njangkepi data, (3) sesepuh desa kang menehi informasi ngenani wayang Kentrung, (4) lurah utawa pamangku desa kanggo tambahan informasi data, (5) Mbah Ujud minangka juru kunci Makam Adipati Arya Blitar, lan (6) penonton kang dadi informan ngenani tanggapan wayang Kentrung Raras Madya. Data panliten awujud ukara, asil saka wawanrembug lan rekaman kang sesambungan karo Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya.

Data Panliten

Data sajrone panliten iki awujud ukara, wacana lan tetembungan kang sesambungan karo carita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung. Data panliten iki asale saka pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya ing Desa Kademangan Kecamatan Kademangan Kabupaten Blitar awujud rekaman lan wawanrembug karo

dhalang lan masyarakat kang sesambungan karo konteks panliten.

Instrumen Panliten

Panliten Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar iki kalebu panliten lapangan sing mbutuhake instrumen kanggo nyengkuyung data asiling panliten. Sing dadi instrumen panliten yaiku panliti dhewe, amarga panliti dhewe kang bakal nлити lan nganalisis panliten iki. Nalika nindakake panliten diperlokake yaiku:

- (1) *Kamera* digital kanggo njupuk gambar.
- (2) *Handphone* kanggo ngrekam nalika nindakake wawancara.
- (3) Buku lan pulpen kang digunakake kanggo nyathet bab kang wigati nalika nindakake panliten.
- (4) Pedhoman wawancara utawa daftar pitakon kang diaturake marang informan tumrap wujud jangkep ana ing lampiran.

Carane Ngumpulake Data

Ing panliten kualitatif kang nggunakake metode kualitatif, yaiku teknik *observasi*, teknik wawancara lan teknik dokumentasi. Kaya ing ngisor iki.

Teknik Observasi

Observasi yaiku pangamatan kanthi sistematis ing gejala-gejala sing diteliti. Paedah *observasi* yaiku bisa ngotimalake kamampuan panliti saka motif, kapitayan, kawigaten, prilaku ora sadar lan pakulinane (Moleong, 2011: 175). Arikunto (2010: 274) ngandharake yen prinsip kang kudu digatekake nalika nindakake *observasi* yaiku (1) panliti nggatekake babagan kang kudu dicathet, dideleng, dirungokake lan ddirasakake, (2) nyathet perangan kang penting lan dibutuhake, (3) asil observasi kuwi mujudake deskripsi sajrone objek panliten lan (4) sajrone nindakake observasi tetep nengenake rancangan konsep sing wis tumata sadurunge.

Sudikan (2001: 88) ngandharake menawa nindakake observasi merlokake sarana pambiyantu amarga kamampuan manungsa iku winates. Mula mbutuhake sarana pambiyantu arupa *kamera* lan *tape-recorder* (Moleong, 2011: 184). Sajrone pagelaran Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung, panliti mawas objek kanthi cara langsung nekani omah sing nanggap lan nonton pagelaran kasebut wiwit pambuka nganti pungkasan. Panliti ing kene tumindak minangka wong liya yaiku ora melu partisipasi aktip sajrone pagelaran. Tegese, panliti mung cukup mawas. Saka teknik observasi iki diolehi data rekaman Lakon Adipati Arya Blitar kanthi jangkep. Alat pambiyantu kang digunakake yaiku *kamera* lan *tape-recorder* kanggo nglumpukake data *observasi* supaya bisa antuk data kanthi jangkep.

Teknik Wawancara

Teknik wawancara nduweni tujuan ngumpulake data utawa katrangan ngenani panguripan manungsa ing bebrayan minangka pituduh kang utama saka teknik observasi (Sudikan, 2001: 90). Wawancara yaiku rembugan antarane narasumber lan panliten. Nalika

nindakake teknik wawancara diperlokake ancer-ancer pitakonan kang ditakenake minangka cathethan lan alat tulis kanggo nrima wangsulan (Arikunto, 2010: 192).

Koentjaraningrat (sajrone Sudikan, 2001: 90) njarwakake menawa wawancara kaperang ana loro yaiku, (1) wawancara kang diremcanakake, lan (2) wawancara kang ora diremcanakake. Bedane jinis wawancara loro kasebut yaiku, anal an orane daftar pitakon kanggo informan. Mula yen didulu saka pitakonan wawancara kaperang dadi loro yaiku (1) wawancara tinutup, lan (2) wawancara tinarbuka. Adhedhasar pambada yaiku ana ing wangsulan informan. Menawa wangsulan kuwi diwatesi dening panliti diarani wawanrembug tinutup, dene wangsulan informan ora diwatesi diarani wawancara tinarbuka.

Saliyane bab ing dhuwur, panliten uga kudu nindakake sawenehing cara nyathet utawa ngrekam (Hutomo (2001: 77). Panliti nindakake (1) ngrekam kanthi apik lan cetha, lan (2) babagan kang direkam ngandhut katrangan sing diperlokake tumrap objek panliten sajrone konteks. Saliyane iku, uga diperlokake, (1) nyathet tanggal rekaman, (2) panggonan nindakake rekaman, (3) wujud rekaman lan (4) wong kang nindakake rekaman (Hutomo, 2001: 78).

Panliten Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar nggunakake wawancara tinarbuka amarga paling efektif kanggo antuk data tambahan saka informan kanthi luwih jangkep. Supaya wawancara bisa katindakake kanthi maksimal. Mula diperlokake alat pambiyantu yaiku, (1) buku, (2) polpen, (3) *tape-recorder* lan (4) kamera.

Teknik Dokumentasi

Tujuan teknik dokumentasi yaiku kanggo nggolek data visual kang gegayutan karo objek panliten minangka wujud bukti otentik. Mula teknik dokumentasi ora kalah karo teknik liya-liyane.

Teknik dokumentasi yaiku teknik kanthi cara nggoleki data ngenani cathethan, transkrip, buku, surat kabar, kalawarti, prasasti, agenda lan sapanunggalane (Arikunto, 2010: 274). Sajroning piranti kang digunakake yaiku *kamera* lan *handphone*. Panliten Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar nggunakake teknik dokumentasi lumantar *kamera* lan *handphone*. Piranti kang digunakake bisa dadi sarana ngumpulake data kanggo bukti otentik.

Carane Nganalisis Data

Data ing panliten kualitatif asipat deskriptif yaiku ukara lan gambar dudu angka (Moleong, 2011: 11). Miturut Bogdan lam Biklen kang dikutip dening Moleong (2011: 248) ngandharake menawa analisis data kualitatif yaiku nindakake upaya kanthi kerja lawan data, ngorganisasikake data, milih data sing bisa dikelola, ndadekake sintesis. Nggoleki lan nemokake pola, nemokake babagan kang penting lan perlu disinauni lan mutusake babagan kang bisa dicritaake marang liyan.

Sieddel (sajrone Moleong, 2011: 248) ngandhrake proses analisis data kualitaitaif, yaiku (1) nyathet asiling lapangan, (2) milih data kanggo diklasifikasikake, lan (3) nemokake pola lan makna kang sesambungan uga nggawe

panemu umum. Ing panliten iki, nganalisis data nggunakake telung tahap yaiku (1) panliti nggolek data sing jangkep ngenani Wayang Kentrung Raras Madya, (2) panliti ngaturake data adhedhasar kategori lan (3) panliti nganakake klasifikasi (Sudikan, 2001: 80).

Adhedhasar andharan ing dhuwur iku cara kang digunakake kanggo nganalisis data kaya ing ngisor iki.

- (1) Nglumpukake data lan informasi kanthi cara observasi, wawancara lan dokumentasi.
- (2) Transliterasi data wawancara menyang wujud tulisan.
- (3) Verifikasi data utawa milih lan milah data adhedhasar kapentingan.
- (4) Klasifikasi lan kodifikasi, merang data lan menehi kode-kode miturut kagunakane.
- (5) Nafsir data, data-data kang wis dikumpulake dianalisis nganggo metode hermeneutik kanggo ngerteni makna kang luwih jero sajrone basa sastra lisan carita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar.
- (6) Proses sing pungkasan yaiku penyajian data kang awujud deskripsi ngenani carita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar.

ANDHARAN ASIL PANLITEN

Kahanan Alam Desa Dermojayan

Desa Dermojayan yaiku salah sawijine desa ing Kecamatan Srengat Kabupaten Blitar. Saka Kutha Blitar adohe udakara 16 km mengulon. Desa Dermojayan wewatesan langsung Kelurahan Togogan ing sisih wetan, cethane ing sisih kulon lan kidul wewatesan Desa Kolomayan lan ing sisih lor wewatesan klawan Desa Ringinanom.

Kabeh Desa iku kalebu ing Kabupaten Blitar, nanging beda kecamatan. Desa Dermojayan lan Kelurahan Togogan kalebu ing Kecamatan Srengat, dene Desa Kolomayan kalebu Kecamatan Wonodadi lan Desa Ringinanom kalebu ing Kecamatan Udanawu. Kahanan geografise *dataran* 304.42 ha, dhuwure saka *Permukaan Laut* 180 m, suhu rata-rata 25.35°C, dene *curah* udan rata-rata per-taun 1.127 mm. Ing ngisor iki bakal diandharake jembare Desa Dermojayan.

Desa Dermojayan Kecamatan Srengat Kabupaten Blitar cacah pendhudhuk ana 3.356 jiwa. Kaya tabel ing ngisor iki.

No.	Jinise	Cacah
1.	Kakung	1678
2.	Wadon	1678
3.	Kepala Kluwarga	877

Adhedhasar tabel ing dhuwur iku, sumber daya manusia Desa Dermojayan kalebu *kepadhatan sedang* menawa dibandhingake karo kahanan geografise ing dataran. Bisa dingerteni cacah kluwarga yaiku 877 KK, cacah wong kakung 1678 jiwa, lan cacah wong wadon 1678 jiwa. Sakabehane pendhudhuk asli Warga Negara Indonesia (WNI). Tingkat kependhidhikan ing Desa

Dermojayan isih endhek senajan wis ana kang lulus ing pawiyatan luhur utawa sadhuwure tingkat SLTP lan SLTA. Saora-orane ana 1849 jiwa sing taman SD lan 1013 jiwa ora tamat SD. Saka tingkat kasebut, ndayani pangupajiwane warga Desa Dermojayan ora liya minangkani tani.

Mula Buka Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar

Cikal bakal seni Kentrung ing dhaerah Blitar dikenal wiwit taun 1919 nalika ditekani rombongan Kentrung saka Kediri (Hutomo, 1999: 17). Andharan iku bisa nyengkuyung menawa ing Kabupaten Blitar nalika taun 1919 wis ana cikal bakal seni Kentrung. Mula nganti jaman saiki seni Kentrung ing Kabupaten Blitar tetep dirembagakake lumantar pagelaran kesenian Kentrung supaya ora cures ing kabudayan bangsa manca. Nalika sasi Juli taun 1999, rombongan kesenian Kentrung iku antuk undhangan kanggo siaran ing Radio Pandhawa Ngunut-Tulungaung. Siaran kapisan lumaku kanthi lancar. Wasul siaran saka Radio Pandhawa, rombongan Kentrung iki antuk tawaran saka Pak Khalil supaya pagelaran kesenian Kentrung digayutake karo Wayang Krucil.

Cacahe Wayang Krucil sajrone kesenian Kentrung ana 89. Adhedhasar disengkuyung Wayang Krucil ing siaran kapindho, nuwuhake aran sajrone kesenian Kentrung yaiku Wayang kentrung Raras Madya kang disahake tanggal 25 Juli taun 1999 ing Radio Pandhawa dening pegawai lan pamiarsa. Saliyane disahake masyarakat, luwih becik antuk kalungguhan ing pamrintah mligne pamrintah kabupaten. Tegese, kanggo nglancaraké pagelaran kudu nduweni Nomer Induk Kesenian. Nomer Induk Kesenian minangkani salah sawijine tanda *pengenal* kalebu surat ijin kanggo nindakake pagelaran. Nomer Induk Kesenian Wayang Kentrung Raras Madya yaiku 431/946/IND.K/309.103/2014.

Perangan sajrone Pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar

Babagan sing ngrenggani sajrone Wayang Kentrung Raras Madya tumrap seni pertunjukan ngemot sakabehing aspek sing nyengkuyung pagelaran. Perangan kang ngrenggani kaya ing ngisor iki.

Perangan Seniman lan Peran

Seniman minangka pawongan kang nduweni bakat seni sing dituwuhake lumantar pagelaran kesenian. Perangan seniman sajrone Wayang Kentrung Raras Madya kaya ing ngisor iki.

1) Dhalang

Dhalang minangka seniman kang njejerake wayang lan nyaritakake boneka wayang (Hutomo, 1996: 76). Dhalang uga pawongan kang nduweni tanggungjawab sajrone organisasi lan ngramut wayang amarga dhalang kudu nduweni kyakinan sing kuwat kanggo nguripake gambar-gambar wayang supaya bisa njaga wujud lan pola caritane. Miturut Ki Rasmudi Wiyana, klairan Blitar tanggal 20 Mei 1968 sing

dumunung ing Desa Dermojayan, Kecamatan Srengat, Kabupaten Blitar iku, ora nduweni keturunan utawa otodidak.

2) Niyaga

Pawongan sing nabuh gamelan diarani niyaga utawa panjak (Poerwadarminta, 1937: 344).

3) Waranggana

Tukang nyanyi tembang Jawa kang diiringi gamelan diarani waranggana (Hutomo, 1996: 77). Waranggana ing pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya kaperang dadi loro yaiku waranggana kakung lan waranggana wanita.

Perangan Gamelan lan Gendhing

Gamelan lan gendhing nduweni kalungguhan kang utama sajrone pagelaran Wayang Kentrung, saliyane dhalang, panjak lan sindhen. Anane gamelan lan gendhing minangkani panyengkuyung pagelaran wayang supaya narik kawigaten masyarakat kanggo nguri-uri budaya. Gamelan sajrone Wayang Kentrung iki mujudake iringan lakone manungsa ing panguripan, dene gendhing ing kene nduweni teges kanggo nyekseni samubarang ing pagelaran.

Ubarampe sajrone Pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya

Saben pagelaran wayang utawa pagelaran arupa upacara lan tradhisi minangka perangan kabudayan Jawa iku mesthi sesambungan karo ubarampe. Ubarampe yaiku samubarang sing kalebu praboting kaperluwan (Sudaryanto lan Pranowo, 2001: 1051) minangka sesaji kang diaturake pawongan sing nduwe hajat marang rawuhing leluhur. Andharan kasebut kanggo ngaturake pangabekti marang sesepuh.

Miturut Ki Rasmudi menawa pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya ubarampe kang digunakake yaiku cok bakal lima. Wujud cok bakal lima antarane yaiku (1) klapa cacah siji, (2) pring sing disulam, (3) bal dolanan, (4) milon cilik, (5) gula abang, lan (6) gedhang raja setangkep. Sajrone ember ing sisih tengah ana takir loro yaiku takir kapisan isine kembang lan takir kapindho isine (1) laos sairis cilik, (2) kunir, (3) temu, (4) dhele, (5) beras, (6) mbako sak wil, (7) godhong suruh dilinting, (8) gula timbale, (9) miri siji lan (10) gedhang kluthuk sairis. Pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya iku ora gumantung karo ubarampe. Menawa ora ana ubarampe ngendikane Ki Rasmudi ora dadi prakara. Tegese sakabehaning tumindak iku gumantung karo niate.

Perangan Carita kang Diandharake lan Fungsi

Ki Rasmudi ngandharake yen carita sajrone Wayang Kentrung Raras Madya yaiku:

- (1) Carita Pahlawan Islam ing Negara Timur lan Tanah Arab: Umar Amir, Nabi Musa.
- (2) Carita Walisanga: Sunan Giri, Sunan Maulana Malik Ibrahim, Sunan Ampel. Sunan Bonang, Sunan Kudus, Sunan Muria, Sunan Kalijaga lan Sunan Gunung Jati.
- (3) Carita Babat Tanah Jawa: Majapahit, Anglingdharma, Jaka Tarub, Adipati Arya Blitar, Ratu Buana Tungga Dewi, Damarwulan, Rabine Sarib Tambak Asa.

Perangan Sipat lan Pesen

Saben tumindak iku mesthi nduweni sipat lan weneh pesen kanggo sarana panyengkuyung ing panguripan. Mula pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya nduweni sipat lan pesen kaya ing ngisor iki.

1) Sipat sajrone Wayang Kentrung Raras Madya tumrap Masyarakat

Saben samubarang iku mesthi nduweni sipat, dene sipat sajrone Wayang Kentrung Raras Madya. Andharan iku bisa dingerteni menawa sipat sajrone Wayang Kentrung Raras Madya minangka kagiyatan kang spontanitas yaiku nindakake pakaryan kang tansah lila legawa.

Kahanan urip ing panguripan iku adhedhasar kluwarga kang diwangun kanthi guyup rukun sing wani nindakake kabecikan tumrap nggayuh kamulyan. Saliyane iku, Wayang Kentrung Raras Madya uga nduweni pangaribawa kanggo ngripta samubarang kang ngandhut paedah. Mula ing pagelaran tansah *adaptasi* karo lingkungan supaya bisa ngerti piwulangan kang diandharake.

2) Pesen sajrone Wayang Kentrung Raras Madya tumrap Masyarakat

Pesen ing pagelaran Wayang Kentrung Raras Madya marang para penonton utawa masyarakat minangkani sarana panyengkuyung panguripan. Wayang Kentrung Raras Madya minangka sarana kanggo piwulangan ajaran agama Islam kang dadi panyengkuyung tumrap panguripan. Kanggo nglestarike sejarah bisa dingerteni tumrap andharan sing dituturake dening dhalang, parikan dening panjak lan tembang dening waranggana. Minangka ngrembagakake kabudayan kang nduweni tujuwan marang madyaning bebrayan agung supaya ora ninggalake mijiling para sesepuh ing jaman Kuna. Mula saka iku kudu dilestarike supaya ora cures.

Tema sajrone Lakon Adipati Arya Blitar

Babagan teges sing onjo sajrone crita diarani tema (Nurgiyantoro, 2005: 67). Tema minangkani unsur sing pokok sajrone crita. Tema sesambungan karo kahanan panguripan ing jrono crita. Ngenani kahanan crita Lakon Adipati Arya Blitar sing digambarake minangkani kluwarga kang nggayuh kamulyan kanthi patoh pati. Patoh pati yaiku padu nyawa kanggo nggayuh kalungguhan kanthi dalan sing becik.

Paraga sajrone Lakon Adipati Arya Blitar

Paraga minangka pawongan utawa tokoh sing tumindak sajrone prasatawa ing carita lantaran prilaku kanthi moral lan sosial. Sajrone crita Lakon Adipati Arya Blitar iki cacache paraga kaperang dadi telu yaiku paraga protagonis, paraga antagonis lan paraga tambahan (Nurgiyantoro, 2005: 176).

Alur sajrone Lakon Adipati Arya Blitar

Alur sajrone Lakon Adipati Arya Blitar iki nggunakake alur *progesif* yaiku alur maju asipat

kronologis kanthi nuwuhake prastawa sing urut (Nurgiyantoro, 2005: 153). Alur *progesif* nduweni tahapan yaiku (1) tahap wiwitan sing ngrembug babagan pangenalan lan nuwuhake konflik, (2) tahap tengah kang ngandharake anane konflik lan klimaks, lan (3) tahap pungkasan minangkani wekasane prakara.

Latar sajrone Lakon Adipati Arya Blitar

Karya sastra kang nuduhake papan, wektu lan sosial minangkani unsur latar kasusatan (Nurgiyantoro, 2005: 227). Latar ing crita Lakon Adipati Arya Blitar kaperang dadi telu yaiku (1) latar wektu, (2) latar panggonan lan (3) latar sosial.

Sinopsis Isi Carita Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya

Adipati Nilaswarna kang nduweni kalungguhan ing Kadipaten Blitar kanthi sisihan Rayungwulan. Nalika Rayungwulan nggarbini, ngaturake pepinginan utawa ngidham yaiku iwak badher bang sisik kencana. Dadi bombonge ati Adipati Nilaswarna, mula ngutus para punggawa kanggo nggolek dalam menyang Kedhung Gayaran minangka panggonane.

Patih Sengguruh kang ngerti kahanan kasebut, rikat nuduhake kasekten supaya bisa dadi kapitayan Adipati Nilaswarna. Nalika Patih Sengguruh nemokake Kedhung Gayaran, dheweke arep nyembadani kahanan papan iku menawa iwak badher bang siisk kencana sulapaning sumpit kuping kiwane.

Simulurik lan Kliwon minangka pasukan Patih Sengguruh kang bakal mbiyantu rencanane yaiku ngrutug watu Adipati Nilaswarna nalika nyemplung ing Kedhung Gayaran. Rencana iku katindakake. Banjur Patih Sengguruh matur marang Rayungwulan yen bakal dadi sisihane.

Rayungwulan ora gelem, mula mlayu-mlayu ngliwati tlatah Lengkeh, Kendaldoyong, Selokajang lan Kandung. Saengga mbabarake sangputra Joko Kandung ing tlatah Kandung. Joko Kandung kang diwasa didhidhik Paman Ranggasedayu supaya ngrebut kalungguhan Adipati Nilaswarna ing tangane Patih Sengguruh. Karana kawasisan, Patih Sengguruh dipejahi lumantar keris Cundrik Kyai Cepret.

Fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap Masyarakat

Pagelaran Wayang Kentrung minangkani wujud ngupayane masyarakat kanggo nglestarikake seni budaya, mligine budaya Jawa. Fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap masyarakat iki gumathok karo ngrembagane kasunyatan ing jaman saiki. Mula andharan fungsi Wayang Kentrung iki nggunakake konsep Amir (2013: 34), yaiku (1) minangkani piranti hiburan, (2) minangkani piranti pendhidhikan, (3) sarana pamersatu, (4) panyengkuyung ekonomi, lan (5) panyengkuyung politik. Kanthi luwih cethane kaya andharan ing ngisor iki.

Minangaka Fungsi Hiburan

Wayang Kentrung Raras Madya minangkani sarana hiburan masyarakat sing digelarake kanthi

nuduhake kaendahan sastra, gendhing, parikan lan lakon crita. Kaendhan sing diandharake sarana hiburan lan panglipur marang pelaku seni tumrap seni budaya sing wis wiwit musna.

Wayang Kentrung Raras Madya minangka sarana hiburan marang masyarakat, uga sarana kanggo nambah wawasan. Bisa uga kanggo panglipur manah sing lagi nandang gerah. Pagelaran Wayang Kentrung iku digelarake kanggo nguripake kabudayan Jawa sing wiwit ditinggalake karo pelaku seni. Mula yen ana pagelaran wayang utawa kesenian padha karo nguripake kabudayan Jawa sing wiwit musna.

Saben dhalang nduweni ciri khas dhewe-dhewe. Cotone Ki Rasmudi sing seneng *komunikasi* karo penonton nalika njejerake lakon wayang. Saengga para penonton ngrumangsani yen bisa mlebu ing njerone jejer sing dilakokake karo Ki Rasmudi iku.

Minangka Piranti kanggo Pendhidhikan

Sastra lisan sing digelarake minangkani sarana kanggo nyengkuyung medhia pendhidhikan, amarga sajrone pagelaran iku babagan sing diandharake ngenani crita sejarah kang bisa dijupuk amanah utawa pesen kanggo nggulawentah ing panguripan.

Fungsi Wayang Kentrung kuwi pancen bisa dadi medhia pendhidhikan, amarga babagan sing dirembug sajrone pagelaran ngenani crita, parikan lan tembang iku bisa didadekake sarana piwulangan. Unsur crita kang diandharake menahi pesen sing bisa ditrapake ing panguripan. Semana uga ing parikan lan gendhing. Sajrone parikan kuwi saben gatra ing pungkasan mesthi nuduhake babagan akibat saka sebab ing gatra kapisan. Mula pagelaran wayang iku bisa nambah wawasan tumrap seni budaya lan piwulangan sing bisa ditrapake sajrone panguripan.

Sarana Pamersatu

Fungsi Wayang Kentrung saliyané dakwah agama bisa uga nuwuhake sarana pamersatu. Sarana pamersatu minangkani sawijine sesambungan sing ngraketake tali silaturahmi antarane manungsa siji karo sijine.

Pagelaran Wayang Kentrung iku minangkani sarana pamersatu ing sawijinine klompok. Sarana pamersatu kuwi sesambungan karo komunikasi antar klompok, mligine klompok sing dhemen karo kesenian utawa budaya Jawa. Sarana pamersatu iku nduweni tujuwan kanggo nyambung ngraketake talisilaturahmi supaya ora pedhot anggane paseduluran. Mula, kanthi pagelaran Wayang Kentrung sing dibumboni karo dhalang *komunikatif* iku bisa dadi sarana pamersatu ing sawijine klompok. Adhedhasar dhemen ing pagelarane wayang, uga bisa mbangun sawijine kahanan sajrone klompok, saengga bisa nuwuhake babagan sing anyar ngenani samubarang tartamtu.

Panyengkuyung Ekonomi

Pagelaran Wayang Kentrung ing kasunyatan saiki, minangkani pagelaran sing weneh panyengkuyung ekonomi para masyarakat. Utamane para pedhagang.

Fungsi pagelaran Wayang Kentrung kanggo masyarakat saliyané hiburan bisa dadi sarana

panyengkuyung ekonomi. Tegese, menawa ana pagelaran wayang padha karo ngundang para pedhagang kanggo makarya. Kahanan kaya mangkene iki mesthi kedadeyan ing pagelaran wayang utawa kesenian liyane. Ora mung lumaku ing lapangan, nanging uga lumaku ing adicara hajat manten, ningkahan, sunatan lan sapanunggalane. Mula pagelaran seni lisan iki bisa nyengkuyung ekonomi masyarakat.

Panyengkuyung Politik

Tuwuhe pagelaran Wayang Kentrung iku bisa uga dadi panyengkuyung politik sing tujuwane kanggo sosialisai. Kahanan kaya mangkene iki digunakake kanggo narik kawigaten masyarakat supaya gelem weneh dhukungan ing kagiyatan pemilu.

Dadi kalodhangan para politik kanggo ngandharake pesen utawa janji politik marang masyarakat. Kanthi nggelarake wayang bisa nuduhake yen pelaku politik kuwi uga nduweni jejibahan ing seni budaya. Saengga bisa narik kawigaten masyarakat sing disponsori karo pagelaran wayang iku, supaya masyarakat gelem urun swara ing kagiyatan Pemilu. Menawa menang ing kegiatan pemilu mula bakal nyengkuyung kabudayan Jawa, nganggarake dana kanggo ngramut budaya lan sapanunggalane.

PANUTUP

Dudutan

Mula buka Wayang Kentrung Raras Madya kuwi kawiwitan kesenian Kentrung sing diwujudake Ki Rasmudi, Mas yanto, Mas Erna lan Pak Samuri nalika sasi April taun 1997. Banjur rampung siaran kapisan ing Radio Pandhawa antuk tawaran saka Pak Khalil arupa nggabungake kesenian Kentrung kuwi karo Wayang Krucil. Kanthi tambahan piranti pandhukung arupa Wayang Krucil iku, diboyong menyang Radio Pandhawa kanggo siaran kapindho. Pegawe sing ngerti anane piranti tambahan arupa Wayang Krucil kuwi, ngowahi arane Kesenian Kentrung dadi Wayang Kentrung Raras Madya, kepara tanggal 25 Juli 1999.

Perangan sing ngrenggani sajrone Wayang Kentrung iki yaiku dhalang, niyaga, waranggana, gamelan lan gendhing. Ngenani ubarampe sing digunakake yaiku cok bakal lima kanthi wujud umume. Cita sing diandharake nalika pagelaran antarane yaiku carita Pahlawan Islam ing Negara Timur lan Tanah Arab, carita Walisanga lan Babad Tanah Jawa. Nalika pagelaran, tema sing diandharake Ki Rasmudi minangkani dhalang Wayang Kentrung iki mbangun miturut panyuwune pananggap. Mula dhalang iki kudu bisa nyelarasake tema karo adicara hajat sing diwujudake iku. Struktur Lakon Adipati Arya Blitar dipunjerake lumantar paraga, alur lan latar.

Isi Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung iki ngenani panguripan rumahtangga Adipati Nilaswarna lan Rayungwulan. Panguripan kluwarga sing guyup rukun kanthi nemahi pancabaya apuskrama saka andhahane Patih Sengguruh lantaran patoh pati ing Kedhung Gayaran kanggo nyepeng iwak badher bang sisik kencana. Rayungwulan sing mbangun turut

kluwarga kuwi bisa nyawijikake kawutuhan kluwarga, senjata urip tanpa sisihan uga lagi nggarbini putra kandhung sing dibabarake ing Desa Kandung kanthi asma Joko Kandung.

Joko Kandung merjuwangake kalungguhan ramane sing direbut dening Patih Sengguruh sarana Keris Cundrik Kyai Cepret. Kanthi kawasisasn lan prilaku sosial minangkani ksatriya mudha sing kondhang ing Kadipaten Blitar, Joko Kandung natuk gelar Adipati minangkani pawaris turun Adipati Nilaswarna ing Kadipaten Blitar lan Arya tembung lingga saka satriya, mula ditelahake dadi Adipati Arya Blitar.

Fungsi Wayang Kentrung Raras Madya tumrap masyarakat iku diselarasake karo kasunyatan ing jaman saiki, yaiku (1) minangkani hiburan, (2) piranti pendhidhikan, (3) sarana pamersatu, (4) panyengkuyung ekonomi, lan (5) panyengkuyung politik.

Pamrayoga

Adhedhasar andharan asiling panliten Lakon Adipati Arya Blitar sajrone Wayang Kentrung Raras Madya ing Kabupaten Blitar isih durung sampurna, amarga panulis ngrumangsani yen isih ana kekurangan anggane nyerat skripsi. Mula, panulis nyuwun pambiyantu kritik kanggo nyengkuyung kasampurnane. Panagrepe, muga-muga bisa menehi sumbangan kanggo donya piwulangan, khusus babagan kabudayan Jawa lan sastra lisan.

KAPUSTAKAN

- Amir, Adriyetti. 2013. *Sastra Lisan Indonesia*. Yogyakarta: Andi
- Arikunto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian: Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: Rineka Cipta
- Colleta, Nat J. dan Umar Kayam. 1987. *Kebudayaan dan Pembangunan (diindonesiakan oleh A. Sonny Keraf dan Mien Joebhaar)*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia
- Danandjaja, James. 1994. *Folklor Indonesia: Ilmu Gosip, Dongeng dan lain-lain*. Jakarta: Pustaka Utama Grafiti
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press
- Endraswara, Suwardi. 2011. *Metodologi Penelitian Sastra: Epistemologi, Model, Teori dan Aplikasi*. Yogyakarta: CAPS
- Geertz, Clifford. 1989. *Abangan, Santri, Priyayi, dalam Masyarakat Jawa (diindonesiakan oleh Aswab Mahasin)*. Jakarta: Pustaka Jaya
- Hutomo, Suripan Sadi. 1991. *Mutiara yang Terlupakan*. Surabaya: HISKI
- Hutomo, Suripan Sadi. 1996. *Tradisi dari Blora*. Semarang: Citra Almamater
- Hutomo, Suripan Sadi. 1999. *Filologi Lisan: Telaah Teks Kentrung*. Jakarta: Lautan Rezeki
- Koentjaraningrat. 1983. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Aksara Baru
- Koentjaraningrat. 1994. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta: Balai Pustaka

- Koentjaraningrat. 1997. *Kebudayaan, Mentalitas dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- Maran, Rafael Raga. 2000. *Manusia dan Kebudayaan dalam Perspektif Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta: Rineka Cipta
- Moleong, Lexy J. 2011. *Metodologi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosdakarya
- Nurgiyantoro, Burhan. 2005. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gajah Mada University Press
- Padmosoekotjo, S. 1953. *Ngrengrengan Kasusatran Djawa*. Yogyakarta: Hien Hoo Sing
- Perwadarminto, W.J.S. 1937. *Baoesastra Djawi*. Tokyo
- Ratna, Nyoman Kutha. 2009. *Teori, Metode dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Soetrisno, R. 2010. *Wayang sebagai Warisan Budaya Dunia*. Surabaya: SIC
- Spradley, James P. 1997. *Metode Etnografi (diindonesiakan oleh Misbah Z.E.)*. Yogyakarta: Tiara Wacana
- Sudaryanto lan Pranowo. 2001. *Kamus Pepak Bahasa Jawa*. Yogyakarta: Balai Bahasa
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: Citra Wacana
- Sumardjo, Jakob. 2004. *Perkembangan Teater Modern dan Sastra Drama Indonesia*. Bandung: STSI Press
- Tirtawidjaya, dkk. 1979. *Sastra Lisan Jawa*. Jakarta. Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan

